

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN “BÜLBÜL” ADLI ŞİİRİNİ ÖZDEŞLEYİMCİ KURAMA GÖRE OKUMA DENEMESİ

Yasin Yavuz

■ Türk kültür tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Mehmet Âkif, 1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Çeşitli okullarda eğitim alır. Mütercim, şair ve yazar gibi muhtelif vasıflarla belleğimizde yer edinen Âkif, 1879'da Fatih İbtidai Mektebinde ilköğrenimini alır. 1882'de Fatih Merkez Rüştiyesine, 1885'te de Mülkiye İdadisine girer. Mehmet Âkif buradayken ailevi anlamda ciddi zorluklar yaşar; önce çok değer verdiği, ilk öğretmenini sayılan babasını kaybeder. Âkif için baba figürü çok önemlidir. Orhan Okay, *Asım*'daki Köse İmam'ın ağzından Âkif'in kendisi için yaptığı tenkitte babasının sağlığında kurduğu ilmî otoriteyi işaret eder.¹ Âkif ilk eğitimini ondan almıştır ve bu eğitim onda çok büyük etki bırakmıştır. İdadi yıllarındaki bir diğer felaket ise evlerinin yanmasıdır. Bu zor ve yıpratıcı hayat şartları onu mülkî Baytar Mektebine sürükler ve burayı 1893'te birincilikle bitirir. Böylece memuriyete başlar ve eserlerine sirayet eden toplumu köy köy, kasaba kasaba gezerek daha yakından tanıma fırsatı bulur. “İnan ki her ne demişsem, görüp de söylemişim.” diyen Âkif, bu düşünce ile farklı müstesna bir şiir anlayışı geliştirmiştir.

Mehmet Âkif, şiirle okulda tanışır. “Divan edebiyatına nazire olarak birçok manzume kaleme almış ve arkadaşlarına uzun manzum mektuplar yazmıştır.”² Âkif, bu dönemlerde İranlı şair Hâfız'ı çok beğenir. Türk edebiyatındansa Abdülhak Hâmid ve Muallim Naci'yi sever. Âkif, biçimsel açıdan Servet-i Fünun tarzı manzumeler yazsa da zihniyet olarak bu anlayışa oldukça uzaktır. Bu noktada Fazıl Gökçek'in de belirttiği gibi Âkif, şiir yazmaya başladığı yıllarda edebiyatımıza hâkim olan Servet-i Fünun şiiri yerine Tanzimat nesline, bilhassa Na-

1 M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif: Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 14.

2 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 8.

mık Kemal'e yakın şiirler yazar.³ Toplumcu birer şair olmalarına rağmen ikisi de aruzu kullanırlar çünkü her iki şairin de estetik zevkleri onlara heceyle şiir yazmaya müsaade etmez. Âkif, şiirlerinde farklı bir dünya kurar. Bu noktada, Mehmet Âkif'in şiirlerinde öne çıkan bir diğer husus ise her ne kadar gerçekçi tablo çizse de sıklıkla hayal dünyasına başvurmasıdır. Onun şiirlerinde gerçeği temsil eden kişiler, tipler çoğunlukla hayal ürünleridir. Örneğin Asım böyle bir kişidir. Ona bir hayat yazan Âkif, Asım üzerinden kendi ideallerini dile getirir.

Mehmet Âkif, şiir ile ilgili görüşlerini genel olarak düzyazılarında dile getirir. Bunlar içinde "Edebiyat" başlıklı yazısı dikkate değerdir. Âkif'e göre sanatın sanat için olduğu toplumların karnı tok, sırtı pektir. Şair, Osmanlı'nın mevcut durumunu göz önüne alarak, "*bizim gibi aç, çıplak milletlere göre*"⁴ der, sanat bir çerez yahut süs olamaz. Şair, önce karın tokluğundan bahseder, "*yiyecek lazım*"⁵ der ve ekler: "*Onun için ne kadar süslü ne kadar tatlı olursa olsun libâs hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez.*"⁶ Âkif bununla da yetinmez ve "*edepsizliğin başladığı noktada edebiyat biter*"⁷ diyerek şiirine ahlâkî bir misyon da yükler. Bu nedenle Mehmet Âkif'in şiirine ilişkin söylenmesi gereken ilk söz onun toplumcu bir edebiyattan yana olduğu, sanatta toplumsal faydanın peşinde olduğudur.

Fazıl Gökçek, Kâzım Yetiş'ten hareketle, Türk edebiyatında Âkif kadar sanat ve edebiyat anlayışı ile şiirleri arasında bir uygunluk bulunduran pek az şairin olduğunu ifade eder ve Âkif'in şiir hakkında çeşitli yazılarında, mektuplarında ortaya koyduğu görüşler ile eserleri arasında çelişki olmadığını söyler.⁸ "O nasıl duydu ise öyle yazdı. Her duyduğunu yazmamış fakat her yazdığını mevcudiyet-i maneviye ve maddiyesini sarsacak surette duymuştur. Öyle olmasaydı, yazıları karşısında kalpler bu kadar ihtizaz etmezdi."⁹ Onun şiirleri ile İstanbul'daki camilerde verdiği vaazlar arasında pek bir fark yoktur. Âkif, verdiği bu vaazlarda isyan yatıştırma, halkı yüreklendirme ve Osmanlı'nın durumu hakkında bilgi vermek gibi önemli meseleler üzerinde durur. Ancak Âkif hem vaazlarında hem de şiirlerinde ümitsiz değildir. Onun şiirlerinde en ümitsiz vaziyetlerde bile telkin eden, güçlendiren, cesaret veren bir ses sezilir. Mehmet Âkif'in şiirlerinde tarihî bir bellek vardır ve Âkif bu bellekten güç alır.

3 Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 55.

4 Mehmet Âkif Ersoy, "Edebiyat", *Meşrutiyetten Cumhuriyete Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad*, S 183, C 8, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, s. 9.

5 Mehmet Âkif Ersoy, "Edebiyat", s. 9.

6 Mehmet Âkif Ersoy, "Edebiyat", s. 9.

7 Mehmet Âkif Ersoy, "Edebiyat", s. 9.

8 Fazıl Gökçek, *age.*, s. 51.

9 Süleyman Nazif, *Mehmet Âkif*, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayınları, İstanbul 1991, s. 27.

Şair, tarihsel açıdan bakıldığında Osmanlı'nın son dönemlerine yetişir. Balkan Harbi yıllarından başlayarak savaşı ve toprak kaybını görür, bunun üzüntüsünü yaşar, bunun için mücadele bile verir. Hatta bu dönemde, yani "Balkan Harbi yıllarında halkı edebiyat yoluyla uyandırmak ve aydınlatmak maksadıyla bir 'Müdâfaa-i Millîye Neşriyat Şubesi'¹⁰ kurulmuştu. Mehmet Âkif burada Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif ve Recaizâde Ekrem gibi sanatçılarla birlikte çalıştı."¹¹ Onun verdiği bu aktif mücadele, doğal olarak, şiirlerine de sirayet etmiştir. Sema Uğurcan; *Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Asım* ve kısmen de *Gölgeler*'de Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı gibi Türk tarihinin dönüm noktaları olan savaşların tezahürlerini bulmanın mümkün olduğunu söyler.¹²

Bunun bir örneğini de "Bülbül" adlı şiirinde görmek mümkündür. Âkif bu şiiri 1921'de yazmış ve 1933'te, biz yeni harflere geçmişken Mısır'da *Gölgeler* adlı kitabı içinde eski harflerle de yayımlamıştır. İstiklal Savaşı'nın tezahürlerini ihtiva eden bu lirik manzumenin sonuna "*Bu manzume yazılırken Yunan istilasındaki topraklarımıza, hususiyile Bursa'ya dair elîm haberler geliyordu; tetkikine de imkân yoktu.*"¹³ minvalinde bir de not düşen Âkif, uzaklarda bir yerlerde çok sevdiği yurdunun elden gittiğini düşünür ve derin bir üzüntüye kapılır. "Şiirin başında, onun ıstırabını dış âleme aksettirip projeksiyon sisteminden istifade ettiğini görürüz. Âkif, karanlıkta yalnız başına, sessiz kırlarda dolaşır ve mazinin zincirleme bir yığın hatırasını düşünürken, vadiden uzun, insanın kalbini yıkıcı bir bülbül sesi ile irkilir. Şair, kendi ruhu gibi hazine bir sesle öten bülbülün matemini anlamamaktadır çünkü bu bülbülün eşi, aşıyanı ve baharı vardır."¹⁴ Oysa kendisi bunlara sahip değildir. Âkif, burada bülbül ile kendisi arasında bir ilişki kurar, bir bakıma onunla aynileşir, özdeşleşir. Onda, kendisine dair bir şeyler bulur. Dolayısıyla bu manzume kendi dilinde *empfindung* olarak bilinen özdeşleşim kuramı ile okumaya açıktır. Çalışmada Âkif'in bu manzumesi söz konusu kuram ile okunacak ve Âkif ile bülbül arasındaki ay-

10 Burada bahsi geçen Neşriyat Şubesi, bir diğer adıyla Hey'et-i İrşadiyye, Müdâfaa-i Millîye Cemiyetinin bir koludur. Mehmet Âkif ise bu heyette "kâtib-i umumi" yani genel sekreter olarak görev yapmıştır. Nâzım H. Polat'ın ifadesiyle Müdâfaa-i Millîye, Osmanlı Devleti'nin akla gelebilecek her türlü hiziple çalkalandığı yıllarda, bütün hizipçi düşünce ve faaliyetlerin üstünde, herkes tarafından tanınması gereken "asgari müşterek"lerin tanınmasıdır. Cemiyet, Bulgar topraklarının İstanbul'a ulaşan seslerindeki tehdide karşı, tabii bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. (s. 16). Hey'et-i İrşadiyye ise cemiyetin çalışmalarını yaptığı önemli seçeneklerden birisidir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için Nâzım H. Polat'ın şu eserine bakılabilir: *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

11 M. Orhan Okay, *age.*, s. 17.

12 Sema Uğurcan, "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Savaş", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1986, s. 135.

13 Mehmet Âkif Ersoy, "Bülbül", *Safahat (Yedinci Kitap Gölgeler)*, Haz.: Fazıl Gökçek vd., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 824.

14 Sema Uğurcan, *agm.*, s. 159-160.

nileşme tartışmaya açılacaktır. Ancak, öncesinde kuramın kısa bir açıklaması, tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır.

Özdeşleyim (Einfühlung) Kuramına Kuşbakışı Bakmak¹⁵

Özdeşleyim -genel ve basit bir deyişle- özne ile nesne arasında kurulan ilişki biçimidir. Genelde estetik içinde ele alınan bu kavram “hiç kuşkusuz yalnız estetik tavrımıza karışan özel bir duygu olmayıp, gündelik yaşamımızda da sık sık karşılaştığımız ve yaşadığımız bir duygu türüdür. Gündelik yaşam içinde biz, bizi çevreleyen nesnelerle ilgi içine gireriz.”¹⁶ Burada özdeşleyimi sağlayan temel mesele ise nesnenin özne nazarında algılanış biçimidir. Nesneyi seyreden özne onu yaşar, anlamlandırır ve belki de en baştan yaratır, ondan haz alır. Wilhelm Worringer’in deyimiyle bu estetik bir hazdır ve bu -aslında- nesnede öznenin kendi kendisinden duyduğu hazdır.¹⁷ Kuram kimi zaman empati ile karıştırılmaktadır. Özdeşleyimde özne, nesneye ait nitelikleri içten bir şekilde kavrar ve onunla özdeşleşir. Empatide ise bir özdeşleşme yoktur. Orada özne, karşısındakini anlar, temsili olarak kendini onun yerine koyar. Onunla aynileşmez.

Kökeni Alman romantizmine dayanan bu kurama ilişkin çalışmalar ilk olarak XIX. yüzyılda Robert Vischer (1847-1933) tarafından yapılmıştır. Vischer, babası Theodor Vischer’in sembol¹⁸ bağlamında yaptığı çalışmaları daha ileri bir noktaya taşımış ve “insanî duyguların cansız nesnelere, bitkilere, hayvanlara veya diğer insanlara, kendine has bir şekilde yerleştirmesini”¹⁹ özdeşleyim olarak tanımlamıştır. Gamza Aydemir’in isabetle belirttiği gibi Vischer’in düşüncelerinin temeli “görmek” ve “bakmak” arasında bulduğu farktır. Bakmak, formları diyalektik olarak incelemek istediğinden görmekten daha bilinçlidir ve ona duygusal değer verme, cansız nesneleri canlandırma gibi bir yeti yüklenir.²⁰ Vischer’in bu çalışmaları kuram için oldukça önemli olsa da meseleyi kapsamlı bir biçimde ele alan ve kuramın bir nevi kurucu sayılan Theodor Lipps’tir.

15 Burada genel bir açıklaması, hatta özeti yapılan bu kurama ilişkin daha detaylı bilgiler için şu kaynaklara bakılmalıdır: İsmail Tunalı, *Estetik*, 5. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1998; Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt, Erzurum 2019; Burhan Toprak, “Bedii Hulûl: Einfühlung”, *Görüş*, C 1, S 2, s. 79-91; Turgay Anar, “Edebiyat Eserlerini Anlamak ve Yorumlamak İçin Farklı Bir Yöntem: Einfühlung Teorisi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S 48, s. 23-46; Gamza Aydemir, “Einfühlung: Estetiğin Zengin ve Muammalı Kavramı”, *İdil*, S 66, s. 179-189; Wilhelm Worringer, *Soyutlama ve Özdeşleyim*, Çev.: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

16 İsmail Tunalı, *age.*, s. 40.

17 Wilhelm Worringer, *age.*, s. 30.

18 Turgay Anar, daha önce belirtilen yazısında, F. Theodor Vischer’in *Das Symbol* adlı çalışmasında insanın objelerde ruhsal elementler bulabileceğini ve sembolik teslimin ikiye ayrılabilirliğini ifade ettiğini aktarır. Robert Vischer de çalışmalarında bu noktadan hareket eder ve babasının görüşlerini ileri bir noktaya taşır.

19 Gamza Aydemir, *agm.*, s. 182.

20 Gamza Aydemir, *agm.*, s. 182.

Lipps'e göre özdeşleyim hadisesini "kendini kendinden farklı olan yabancı bir objede duymak"²¹ olarak tanımlar. "Lipps'e göre objede duyulan şey genel olarak yaşamdır. Yani insan, hayatı nasıl yaşıyorsa bir bakıma objeye de öyle bakmaktadır."²² Lipps için estetik güzelin olduğu kadar çirkinin de bilimidir. Lipps'e göre bir nesne onda özel bir duygu, güzellik duygusu olarak tanımlanabilecek bir duygu uyandırdığı ya da uyandırmaya yetili olduğu için güzeldir. Ona göre güzellik her durumda bir objenin kişide belli bir etki uyandırma yetisine verilen bir addır. Bu etki her neyse, kişide meydana gelen bir etki olarak psikolojik bir olgudur. Lipps estetiği bu etkinin özünü saptamak, çözümlemek, nitelendirmek, sınırlamak ister.²³ Lipps; estetiğe, nesneden hareket ederek, nesnenin algılanış biçimine bakarak psikolojik bir işlev yükler. Ona göre, özdeşleyim estetiğin temel bir kavramıdır ancak bu kavramın psikolojik bir boyutu da vardır. "Özdeşleyim her şeyden önce bir psikolojik olaydır. İnsanın nesnelerle ilişkisini iç dünyasındaki öncelikler ve estetize olmuş durumlar belirler."²⁴ Dolayısıyla Lipps doğru bir saptama yapmıştır. Üstelik kuramı psikolojik boyutuyla açıklamaya çalışan tek isim o değildir. Bu noktada Johannes Volkelt de anılmalıdır.

Volkelt özdeşleyimi çözümlerken onu iki türe ayırır. İsmail Tunalı'nın ifadesiyle ilki, insanın diğer insanlarla ve sanat yapıtlarıyla olan ilgisinde ortaya çıkan ruhsal, duygusal ortaklık fenomenidir. Burada, gerek böyle bir ilgi içine girilen insan gerekse sanat eseri, ruhsal bir doygunluk içindedir. Bir insanın yüzüne bakıldığında neşe, acı, umut ve umutsuzluk gibi ruh durumları sezilebilir çünkü her insanda bu ruh durumları zaten vardır. İşte kişinin kendisi gibi ruhsal nitelikte olan varlıklarla kurduğu bir ortak duygudaşlık ilgisi, Volkelt'e göre, asıl özdeşleyim olgusunu oluşturur. Buna göre bir insanı ya da sanat yapıtını seyreden öznenin algıladığı varlıkta özdeşleyimlediği şey ile algıladığı şey arasında bir örtüşme meydana gelir, bir uyum oluşur. Volkelt'in ikinci tür özdeşleyimi ise algılanan şey ile özdeşleyimlenen şey arasında daima bir aralık, kapanmayan bir yarık bulunur ve ilkinde görülen uyum burada yoktur. Sözgelisi, bir çınar ağacı karşısında duyulan duyulan yücelik duygusu böyle bir özdeşleyim olgusudur. Volkelt bu tür özdeşleyime *ruhsal-sembolik* özdeşleyim adını verir.²⁵

Vischer, Lipps ve Volkelt gibi isimlerden başka pek çok estetik araştırmacısında özdeşleyimle ilgili bilgi bulmak mümkündür. Batıda takip edilebilir bir çalışma geçmişi olan özdeşleyim üzerine Türkiye'de pek fazla araştırma yoktur. Özdeşleyim üzerinde bizde bilinen ilk çalışmayı *Görüş* dergisinin ikinci sayı-

21 Nazan Göknil, "Estetik Haz, Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma", *Felsefe Arkivi*, S 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, s. 146.

22 Senem Gezeroğlu, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Her Şey Yerli Yerinde' Adlı Şiirini Özdeşleyimci Kurama Göre Okuma", *Söylem Filoloji*, S 2., s. 268.

23 Lipps'ten aktaran Gamza Aydemir, *agm*, s. 184.

24 Ali İhsan Kolcu, *agm*, s. 149.

25 İsmail Tunalı, *age*, s. 41.

sında “Bedii Hulûl: Einfühlung” adlı yazısı ile Burhan Toprak yapar. Toprak, kuramın ilk temsilcisinden isimlendirilmesine değin pek çok meseleye temas eder. Kuramı tasavvuf lisanından yola çıkarak “bedii hulûl” olarak adlandırmışsa da pek karşılık bulamamıştır. Toprak, kuramı ise kişinin güzelde tamamı ile kendini kaybetmesi; bizim o, onun da biz olması olarak tanımlar.²⁶ Turgay Anar, genel olarak estetik ile ilgili olması, özelde ise psikoloji bilimiyle yakınlıklarının bulunması sebebiyle özdeşleyim kuramının Türk edebiyatında yeterince ilgi görme fırsatı bulamadığını ifade eder.²⁷ Aslında bu durum yalnızca özdeşleyim kuramıyla ilgili değildir. Dikkatle bakıldığında esas kaynakları Almanca olan pek çok önemli eserin Türkçeye çevrilmediği görülecektir. Hermeneutik gibi birkaç yazın kuramına ilişkin temel metinler de yeterli düzeyde çalışılmamıştır. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu da felsefe üzerine araştırma yapan uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Oysa bu metinler bir edebiyat araştırmacısı tarafından da okunmalı ve muhtelif çalışmalara kapı aralanmalıdır. İşte özdeşleyim de böyle bir kuramdır. Burhan Toprak’tan sonra Ahmet Hamdi Tanpınar²⁸ ve Suut Kemal Yetkin²⁹ de kuramla ilgili yazı yazmışsa da bugün hâlâ yeterli düzeyde inceleme yapılmamıştır.

Özetlenirse; özne, nesnelerle arasında bir özdeşliklik kurar. Kendisine ait duyguları nesnelere yükler ve sanki onlarla özdeşleşir. İşte, nesneler bu biçimde kurulan duygusal özdeşliğe özdeşleyim denir. Bunun sonunda nesneler tıpkı bizim gibi duygusal bir canlılık kazanırlar. Söz gelişi dalgalı bir denize bakıp, ‘azgın, coşkun deniz’; yalçın kayalı dağ doruklarına bakıp, ‘mağrur dağ başları’ denir. Hatta şirin bir evden, albenisi olan bir arabadan söz edilir.³⁰ İşte nesnelere yüklenen bu nitelikler esasında öznenin ruhunda bulunan ve özneye ait olan niteliklerdir. Özne, kendisinde görmek istediği -belki de göremediği- nitelikleri nesnede bulur. İşte, Âkif’in haber alamadığı bir şehrin esareti üzerine yazmış olduğu manzume de böyle bir şeydir. Manzume bu şekilde okunduğunda çok daha anlamlı olacak ve belki de şiir bu biçimde tam anlamıyla bitecektir. Okurun, belki de, onu bu biçimde alımlaması gerekmektedir.

Bursa İçin Ağıt Yahut Özdeşleyim Kuramı Bağlamında “Bülbül”

Fazıl Gökçek’in “sosyal şiirler” başlığı altında ele aldığı bu şiirde Âkif, derin bir karamsarlık içindedir. Şair, bu şiirde kendi benini anlatmaktadır ve Gök-

26 Burhan Toprak, *agm.*, s. 79-82.

27 Turgay Anar, *agm.*, s. 25.

28 Ahmet Hamdi Tanpınar, “bir şahsı konuşturabilmek için onun postuna girmek lazımdır”, diyerek özdeşleşmeyi işaret eder. “Romana ve Romancıya Dair Notlar III”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz.: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 68. Ayrıca Tanpınar’ın Yahya Kemal üzerine yazdığı birkaç yazıda da “bedii hulûl” dediği bilinmektedir.

29 S. Kemal Yetkin, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947; S. Kemal Yetkin, *Estetik ve Ana Sorunlar*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1979.

30 İsmail Tunalı, *age.*, s. 41.

çek, bu yönüyle şiirin farklı bir özellik gösterdiğini ifade eder.³¹ Bu farklılık anlatımda öznenin canlı ve cansız nesneler kurduğu özdeşleyim ilişkisinde görülebilir. Şiirin ilk dört beytinde özne bedbin ruh hâliyle çevreyi ve oradaki nesneleri negatif bir biçimde algılar:

*Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;
Nihâyet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zâten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdîyi sarmıştı.
Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl.
Bu istiğrakı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.
Muhîtin hâli “insaniyet”in timsalidir, sandım;
Dönüp mâzîye tırmandım, ne hicrânlar, neler andım!³²*

Şairin ilk beyitte çizdiği bedbinliğin sebepleri sonraki beyitlerde açıklanmaktadır. Şiirdeki özne, şehirden kaçmak istese de “ıssız bir karanlık” her yeri sarmıştır; ne ışık ne yolcu ne de ses vardır. Öznenin iç dünyasındaki bu karanlık atmosfer ile insanlık arasında bir özdeşleyim kurmuştur. Özne, böylesi bir bedbinlik içerisindeyken bir anda kendi ruhu gibi hazin olan bir yırtıcı ses ile irkilir.

*Taşarken haşrolup beynimden artık bin müsel sel yâd,
Zalâmın sinesinden fişkırان memdûd bir feryâd,
O müstağrak, o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu:
Ki vâdîden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, yâ Rab, ne mevcâmevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, güyâ Sûr-i Maşherdi!³³*

Karanlığın bağrından gelen bu yırtıcı ses ile taşların bile ürperdiğini ifade eden özne, burada, kendi ruhunda peyda olan bir duyguyu taşlara yansıtır. Dahası bu hazin ses ile maşherde üflenecek sûr arasında da bile bir özdeşleyim kurar. Sonrasında ise bir monolog eşliğinde söylenir kendi kendine:

*– Eşin var, âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin;
Kiyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümürd tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;
Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.
Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hânümanın şen, için şen, kâinatın şen.³⁴*

Asıl ve belki de şiirdeki en büyük özdeşleyim bu kısımda kurulur. Özne, taşları bile ürpten bu hazin sesin sahibi olan bülbül ile kendisi arasında bir özdeşleyim içine girer ve onun çok daha iyi olması gerektiğini ifade eder. “Çünkü

31 Fazıl Gökçek, *age.*, s. 206-7.

32 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 822.

33 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 822.

34 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 824.

bülbülün eşi, aşıyanı ve baharı vardır. Yani Türk milletinin bugün sahip olmadığı en basit hasletlere, o küçük kuş sahiptir.”³⁵ Buradaki özdeşleyim empatiye oldukça yakın görünmekle birlikte aynileşilen nesnenin kişiliksiz olması ve buradaki özne tarafından inşa edilmesiyle ondan ayrılır. Beşir Ayvazoğlu, “Obje kişiliksizdir; biz kendimize ait unsurları objeye yüklediğimiz için güzel bir çiçekten, muhteşem bir dağdan, kararan bir buluttan söz etmekteyiz. Gerçekte önemli olan ne taklit edilen nesnedir ne de sanat eseri; süje’nin davranış biçimidir.”³⁶ sözleri konuyu daha anlaşılır kılmaktadır. Bu noktada özne, nesne sonsuz bir özgürlük, büyük bir hürriyet görmektedir:

*Değil bir kayda, sığmazsın -kanatlandın mı- eb’âda;
Hayâtın en muhayyel gayedir ahrâra dünyâda.
Neden öyleyse matemlerle eyyâmın perişandır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir ummân hurûşândır?*³⁷

Burada nesnedeki hürriyeti özne oluşturur. Ondaki acıklı, hazin sesi ve matemî garipsemiştir. Özne bir sonraki beyitte bunun sebebini açıklar ve sonraki beyitte de yine nesne ile bir özdeşleyim ilişkisi kurar:

*Hayır, mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım;
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Teselliden nasibim yok, hazân ağlar bahârımda;
Bugün bir hânümansız serseriyim öz diyârımda!*³⁸

Kendisini baharında hazan ağlayan hanümasız serseri olarak tanımlayan özne, nesne ile arasında kurduğu özdeşleyimde onu, bir nevi, ayrılık bilmesinden dolayı şanslı bulur. Burada özne Âkif’i temsil eder. “Âkif dışıtan içeri geçer. Matem bülbülün değil şairin hakkıdır. Çünkü asırlar boyunca ızdırabı hiç dinmemiş bir milletin evladı olan Âkif, nihayet kendi öz diyarında ‘hanümansız’ bir serseri hâline gelmiştir.”³⁹ Bu sebeptendir ki “asırlardır karanlıklar içinde olan ülkesi bugün de düşman ayakları altında çiğnenmek tehlikesiyle karşı karşıyadır.”⁴⁰

*Ne hüsrandır ki: Şark’ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Sarâpâ Garb’a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayâlîmden geçerken şimdi; fikrim hercümerc oldu,
Selâhaddîn-i Eyyûbî’lerin, Fâtih’lerin yurdu.
Ne zilletir ki Nâkûs inlesin beyninde Osmân’ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ’nın!
Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâb olsun;*

35 Sema Uğurcan, *agm.*, s. 160.

36 Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 45.

37 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 824.

38 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 824.

39 Sema Uğurcan, *agm.*, s. 160.

40 Fazıl Gökçek, *age.*, s. 207.

*O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden, Yıldırım Hân'ın;
Şenâ'atlerle çiğnensin muazzam Kabri Orhan'ın!
Ne heybettir ki: Vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra İslam'ın harem-gâhında nâ-mahrem.
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!⁴¹*

Bu son beyitlerde ise artık “Osman ve Orhan Gazilerin, Yıldırım Han'ın yattığı topraklar işgal edilmek ve ezanların yerini çan sesleri almak üzeredir. Şairin manzumenin sonuna koymuş olduğu nottan da anlaşılacağı üzere şiirde dile getirilen acının sebebi, İslam'ın 'harem-gâhı' olan Bursa'nın Yunan ordusunca istila edilmek üzere oluşudur.”⁴² Bir mücadele şairi olarak Âkif'in içinde bulunduğu bu bedbinliğin belki de en önemli sebebi Bursa'nın durumundaki müphemliktir. Bu durum Mehmet Âkif'i çeşitli nesne ve çevrelerle özdeşleym kurmaya itmiştir. Nazan Göknil'in de belirttiği gibi “sanat eseri objektifleşmiş bir muhteva yahut şeklini bulmuş bir ifadeden başka bir şey değildir. Temâşâ eden bu muhtevayı yaşar ve kendini sanat eserinde hissederek onu âdeta yaratır.”⁴³

Orhan Okay, Mehmet Âkif'in yakın tarihimizin siyasi ve idari büyük çalkantılarımızın olduğunu devri yaşadığını ve büyük felaketlere, savaşımlara, vatanın toprak kayıplarına, mağlubiyetlere ve zaferlere şahit olduğunu; *Safahat*'in üçüncü cildinden itibaren Âkif'in şahit olduğu bu büyük bozgunun, Balkan Harbi facialarından başlamak üzere destanını yazmaya başladığını ifade eder.⁴⁴ “Bülbül” şiirinde de Âkif, millî bir şair olarak, milletin vicdanında var olan bir acıyı hissetmiş ve bunu muhtelif biçimde yaşayarak özdeşleymini başlatmıştır. Mehmet Âkif'in yüksek sanat gücü ve hayal üzerinden hakikati anlatma eğilimi de bu süreci başlatan en önemli etkenler arasında sayılabilir. Bu raya dek yapılan incelemede görülen o ki Âkif, en çaresiz anda bile sanatın gücüyle bir *katharsis* yaşamış ve acısını farklı nesneler üzerinde somutlamıştır.

41 Mehmet Âkif Ersoy, “Bülbül”, s. 824.

42 Fazıl Gökçek, *age.*, s. 207.

43 Nazan Göknil, *agm.*, s. 146.

44 Orhan Okay, *age.*, s. 101.

Kaynaklar

- Anar, Turgay, “Edebiyat Eserlerini Anlamak ve Yorumlamak İçin Farklı Bir Yöntem: Einfühlung Teorisi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S 48, s.23-46.
- Aydemir, Gamza, “Einfühlung: Estetiğin Zengin ve Muammalı Kavramı”, *İdil*, S 66, s. 179-189.
- Ayvazoglu, Beşir, *Aşk Estetiği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Ersoy, Mehmet Âkif, “Bülbül”, *Safahat (Yedinci Kitap)*, Haz.: Fazıl Gökçek vd., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 822-824.
- Ersoy, Mehmet Âkif, “Edebiyat”, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Yakın Tarihimizin Belgesi Sebülürreşad*, S 183, C 8, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, s. 9-10.
- Gezeroğlu, Senem, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ‘Her Şey Yerli Yerinde’ Adlı Şiirini Özdeşleyimci Kurama Göre Okuma”, *Söylem Filoloji*, S 2, s. 267-274.
- Gökçek, Fazıl, *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- Göknıl, Nazan, “Estetik Haz, Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma”, *Felsefe Arkivi*, S 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, s.141-154.
- Kolcu, Ali İhsan, “Einfühlung (Özdeşleyim) Kuramı”, *Edebiyat Kuramları*, Salkım-söğüt, Erzurum 2019.
- Okay, M. Orhan, *Mehmet Âkif: Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Polat, Nâzım Hikmet, *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Süleyman Nazif, *Mehmet Âkif*, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayınları, İstanbul 1991.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Romana ve Romancıya Dair Notlar III”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz.: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- Toprak, Burhan, “Bedîi Hulûl: Einfühlung”, *Görüş*, C 1., nr.2, s.79-91.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, 5.b., Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- Uğurcan, Sema, “Mehmet Akif’in Şiirlerinde Savaş”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1986, s. 135-166.
- Yetkin, S. Kemal, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947.
- Yetkin, S., *Estetik ve Ana Sorunlar*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1979.
- Worringer, Wilhelm, *Soyutlama ve Özdeşleyim*, Çev.: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.